

Mens & Maatschappij 1,2

landsexamen vsbo-TKL

Programma van toetsing en afsluiting

2026

Inhoudsopgave

Opzet van het examen	3
Het examenprogramma	3
Beschrijving van de examenstof	3
Het centraal examen	3
Het commissie-examen	3
De beoordeling van het commissie-examen	4
Het eindcijfer	4
Bijlage 1 De eindtermen	5
Bijlage 2 Hulpmiddelen	13
Bijlage 3 Tips	14

Mens & Maatschappij 2 vsbo-TKL

Opzet van het examen

Het examen bestaat uit een centraal schriftelijk examen en een mondeling commissie-examen. Het centraal examen wordt schriftelijk afgenomen in een zitting van 150 minuten. Het commissie-examen bestaat uit een mondeling examen van 35 minuten en wordt afgenomen door twee examinatoren.

Het examenprogramma

Code	Exameneenheid	centraal examen	commissie examen
	Kerndeel		
MM/K/1	Basisvaardigheden		X
MM/K/2	Identiteit		X
MM/K/3	Multiculturele samenleving		X
MM/K/4	Mens en werk	X	X
MM/K/5	Rechten en plichten	X	X
MM/K/6	Massamedia en informatievoorziening	X	X
MM/V/1	Analyse maatschappelijk vraagstuk		X
MM/V/2	Informatie- en onderzoek vaardigheden		X
MM/V/3	Vaardigheden in samenhang	X	X

Beschrijving van de examenstof

Een beschrijving van de eindtermen is te vinden in bijlage 1.

Het centraal examen (CE)

Voor het centraal examen worden de exameneenheden in bovenstaande tabel getoetst. Het gebruik van het basispakket hulpmiddelen is toegestaan. Voor basispakket hulpmiddelen: zie bijlage 2 van dit PTA en "Regeling toegestane hulpmiddelen" in het informatiepakket op de website van ETE.

Het commissie-examen (CIE)

Het commissie-examen bestaat uit een mondeling examen van 35 minuten. Het examen vindt plaats in de maand maart van het desbetreffende examenjaar. Het commissie-examen heeft betrekking op alle exameneenheden.

De beoordeling van het commissie-examen

Bij het mondelinge commissie-examen worden **tenminste drie onderwerpen, ter keuze van de examiner** uit de mondelinge examenstof geëxamineerd, waarvoor aparte deeltijfers worden gegeven.

Voor het commissie-examen worden drie deeltijfers gegeven:

deeltijfer a: voor het eerste onderwerp

deeltijfer b: voor het tweede onderwerp

deeltijfer c: voor het derde onderwerp

Het cijfer voor het commissie-examen wordt als volgt berekend:

cijfer CIE = (a + b + c) / 3 (afgerond op 1 decimaal)

Het eindcijfer

Het eindcijfer wordt als volgt berekend:

eindcijfer = (het cijfer CE + het cijfer CIE) / 2 (afgerond op een geheel getal)

Bijlage 1 De eindtermen

A De eindtermen van het kerndeel

Het examenprogramma bestaat uit een kerndeel en voor de theoretisch kadergerichte leerweg ook uit een verrijkingsdeel.

Het centraal examen

De examinering van het kerndeel

Het centraal schriftelijk examen heeft betrekking op de exameneenheden:

MM/K/4 Mens en werk

MM/K/5 Rechten en plichten

MM/K/6 Massamedia en informatievoorziening

De examinering van het verrijkingsdeel

Voor de theoretisch kadergerichte leerweg bestaat het examen ook uit het verrijkingsdeel:

V/3 Vaardigheden in samenhang

De eindtermen van het kerndeel

MM/K/1 Basisvaardigheden

De kandidaat kan

- 1 een concreet vraagstuk identificeren, definiëren en uitwerken.
Daarbij kan hij:
 - een aanpak kiezen voor het uitvoeren van een opdracht.
 - een planning maken.
 - het eigen werk organiseren en op methodische wijze uitvoeren.
 - de voortgang van het eigen werk bewaken.
 - een eenvoudige product- en procesevaluatie maken.
 - de resultaten overdragen aan anderen.
- 2 uit bronnenmateriaal zoals vakliteratuur, massamedia en bestanden informatie selecteren en verwerken.
Daarbij kan hij:
 - de verkregen informatie met behulp van informatie en communicatietechnologie verwerken en conclusies trekken.
 - teksten maken en bewerken.
 - berekeningen uitvoeren.
 - communiceren via e-mail.
- 3 informatie evalueren in verband met betrouwbaarheid, relevantie, objectiviteit en geschiktheid.
Daarbij kan hij:
 - de informatie analyseren aan de hand van verschillende bronnen.
 - de informatie en ideeën vergelijken en kanttekeningen bij plaatsen.
 - een eigen mening geven en verdedigen weloverwogen beslissingen nemen.

- 4 bijdragen in het tot stand brengen van een draagvlak voor sociale deelname bij het nemen van beslissingen.

Daarbij kan hij:

- in het leer- en werkproces adequaat omgaan met anderen.
- bereidheid tot samenwerking en deelname in groepsactiviteiten tonen.
- tolerant zijn en respect tonen voor de gevoelens, opvattingen en levensstijl van anderen.

MM/K/2 Identiteit

De kandidaat kan

- 1 de verschillende aspecten van persoonlijke identiteit omschrijven en de waarde ervan aangeven

Daarbij kan hij:

- het begrip persoonlijke identiteit definiëren.
- het belang van een stamboom aangeven.
- het nut van een historisch archief in dit kader beschrijven.
- het belang van een stamboom voor identiteitsvorming verklaren.
- voor hem kenmerkende eigenschappen van persoonlijke identiteit aangeven en zichzelf daarin herkennen.
- zijn gevoelens en denkbeelden over zichzelf herkennen en beschrijven.
- zijn gedragingen en expressies in verschillende omstandigheden en relaties herkennen en beschrijven.
- de gebieden aangeven en beschrijven waarop hij het eens of oneens is met ouders en andere volwassenen binnen of buiten zijn directe leefwereld en dit verschil van mening beargumenteren.
- de waarde van een persoonlijke identiteit aangeven.
- het dynamisch, ontwikkelend karakter van identiteit illustreren aan de hand van enkele voorbeelden.

- 2 de kenmerken omschrijven van de maatschappelijke c.q. sociale groepering waarvan hij denkt lid van te zijn en die een deel van zijn identiteit bepalen

Daarbij kan hij:

- een beschrijving geven van collectieve identiteit.
- het begrip collectieve identiteit omschrijven.
- aangeven tot welke maatschappelijke c.q. sociale groepering hij kan worden gerekend.
- de waarde van collectieve identiteit aangeven.

- 3 de verschillende rollen inventariseren en beschrijven die hij aanneemt als lid van de diverse groepen waarvan hij deel uit maakt en die een deel van zijn identiteit bepaalt.

Daarbij kan hij:

- het begrip rol in de maatschappelijke betekenis omschrijven.
- de waarden en normen van de groeperingen waartoe hij behoort, eenvoudig bewoorden en de verschillen die er zijn aanduiden.
- zijn seksuele identiteit herkennen.
- het begrip "role model" omschrijven en het belang van dit begrip in de identiteitsontwikkeling uitleggen.
- aangeven wie voor hem "role model" zijn.
- aangeven op welke wijze sommige middelen ter identificatie functioneel zijn in een samenleving (identiteitskaart/sédula, uniform, badge, vlag, volkslied enz.).

MM/K/3 Multiculturele samenleving

De kandidaat kan

- 1 de belangrijkste kenmerken noemen van de Antilliaanse multiculturele samenleving.
Daarbij kan hij:
 - kenmerkende waarden van de verschillende migrantengroepen noemen.
 - de sociaaleconomische positie van migrantengroepen beschrijven en verklaren, zoals hun positie op de arbeidsmarkt.
 - enkele sociale problemen noemen die samenhangen met het multicultureel karakter van de samenlevingen.
- 2 de ontwikkeling van multiculturele samenlevingen op de Antillen beschrijven en verklaren.
Daarbij kan hij:
 - de invloed van industrialisatie op de ontwikkeling van de Antilliaanse multiculturele samenleving beschrijven.
 - de invloed van migratie op de ontwikkeling van multiculturaliteit herkennen, beschrijven *en verklaren*.
 - een vergelijking trekken tussen de ontwikkeling van de eigen multiculturele samenleving met ontwikkelingen in de regio en andere samenlevingen (zoals o.a. Nederland).
- 3 voorbeelden geven van de verschillende acculturatieprocessen zoals die in de loop van de tijd hebben plaatsgevonden.
Daarbij kan hij:
 - de positieve en negatieve aspecten van deze acculturatieprocessen herkennen en beschrijven en met voorbeelden hun maatschappelijke werking verklaren
 - een beargumenteerd standpunt geven over het belang van het overnemen van andere cultuurelementen.
- 4 verschijnselen zoals vooroordelen, stereotypering, racisme en discriminatie herkennen en verklaren.
Daarbij kan hij:
 - aan de hand van voorbeelden de positieve en negatieve aspecten van deze maatschappelijke verschijnselen uitleggen en een beargumenteerd standpunt erover verwoorden.
 - vergelijkingen trekken met de situatie in andere landen in de Regio en elders in de wereld met betrekking tot verschijnselen zoals discriminatie en racisme en een standpunt hierover innemen.
 - betrokkenheid tonen bij negatieve verschijnselen van de multiculturele samenleving door middel van onderzoek of actie.
- 5 het overheidsbeleid ten aanzien van migranten herkennen en beschrijven.
Daarbij kan hij:
 - aangeven wat het overheidsbeleid is ten aanzien van inpassing van migrantengroepen in de Antilliaanse samenlevingen.
 - beschrijven wat de rechten en plichten zijn van migranten op basis van Staatsregeling, rechten van de mens en internationale verdragen.
 - mogelijkheden aangeven ter bevordering van maatschappelijke integratie van migrantengroepen in de Antilliaanse samenlevingen.

MM/K/4 Mens en werk

De kandidaat kan

- 1 de betekenis van werken voor hemzelf en de samenleving beschrijven.
Daarbij kan hij:
 - het begrip arbeid omschrijven.
 - betekenis die betaalde arbeid kan hebben voor het individu en de samenleving noemen en verklaren voorbeelden van veel voorkomende beroepen noemen.
 - de verschillende beroepen rangschikken onder sectoren en verschillende bedrijfstakken.
 - factoren herkennen, die bepalen waarom de verschillende soorten werk verschillend worden gewaardeerd en beloond.
 - een onderzoek doen naar waarom bepaalde beroepen veel en weer andere weinig voorkomen in deze samenleving.

- 2 de factoren die van invloed kunnen zijn op de cultuur van een bedrijf herkennen en noemen
Daarbij kan hij:
 - de algemene normen, procedures en praktijken in een bedrijf beschrijven.
 - deze normen, procedures en praktijken toepassen (tijdens een stageperiode).
 - verschillende rollen binnen werksituaties herkennen.
 - verschillende stijlen van leiderschap in bedrijfsorganisaties herkennen.

- 3 oorzaken en gevolgen van veranderingen op de arbeidsmarkt beschrijven en verklaren
Daarbij kan hij:
 - binnen de Antilliaanse arbeidsverhoudingen verschillende belangen en belangenorganisaties herkennen en aangeven welke middelen er zijn om voor belangen op te komen in overleg- en conflictsituaties.
 - oorzaken noemen van werkloosheid en mogelijke gevolgen van werkloosheid herkennen/beschrijven voor een individu en voor de samenleving.
 - uitleggen welke gevolgen mechanisering, automatisering en informatisering hebben voor de werkgelegenheid en voor de inhoud en kwaliteit van het werk.
 - de relatief slechte positie van enkele groepen op de arbeidsmarkt verklaren en maatregelen noemen ter verbetering van hun positie op de arbeidsmarkt.
 - aangeven welke factoren van invloed zijn op het vinden van werk en de rol die instellingen van arbeidsvoorziening daarin spelen.
 - voorbeelden noemen van flexibilisering van arbeid en aangeven voor welke groeperingen in de samenleving deze flexibilisering gunstig of ongunstig is.
 - enkele overheidsmaatregelen ter bevordering van werkgelegenheid noemen en uitleggen waarom deze effectief kunnen zijn.
 - een met argumenten onderbouwde eigen mening formuleren over toekomstige beroepskeuze.

- 4 de betekenis en het belang van het toerisme voor onze eilanden zowel economisch, sociaal, als op het gebied van het behoud van het milieu beschrijven en verklaren.
Daarbij kan hij:
 - het soort toerisme op de eilanden beschrijven.
 - de bijdrage van het toerisme aan onze economie herkennen en kritisch analyseren.
 - de invloed van de overheid op de ontwikkeling van het toerisme beschrijven
 - mogelijkheden om werk te vinden in het toerisme beschrijven

- de verschillende arbeidsplaatsen in het toerisme onderzoeken
- de voor- en nadelen van het toerisme voor het natuurlijk milieu beschrijven
- de invloed van het toerisme op het sociaal-culturele milieu beschrijven en verklaren.

MM/K/5 Rechten en plichten

De kandidaat kan

- 1 de belangrijkste kenmerken van een democratische samenleving beschrijven
Daarbij kan hij:
 - de belangrijkste grondbeginselen van een democratie noemen en met voorbeelden aangeven dat burgers rechten en plichten hebben.
 - de kenmerken van de Antilliaanse parlementaire democratie beschrijven en aan de hand van voorbeelden aangeven hoe dit systeem functioneert.
 - democratische grondrechten op de Antillen herkennen, beschrijven en voorbeelden geven van hun toepassingen in de eigen samenleving.
 - aan de hand van concrete casussen op de Antillen, de regio of elders in de wereld een beargumenteerd standpunt verwoorden ten aanzien van het functioneren van democratische grondrechten.
- 2 belangrijke kenmerken van het politieke systeem op de Antillen beschrijven
Daarbij kan hij:
 - een globale beschrijving geven van de interne en externe staatkundige verhoudingen op de Antillen.
 - de belangrijkste knelpunten van het politieke systeem aangeven.
 - aan de hand van voorbeelden een beschrijving geven van de politieke cultuur op de Antillen.
 - een beargumenteerd standpunt verwoorden over het politieke systeem in relatie met democratie.
- 3 mogelijkheden aangeven om de politieke besluitvorming te beïnvloeden
Daarbij kan hij:
 - de rol aangeven van de verschillende actoren bij het proces van politieke besluitvorming.
 - de mogelijkheden noemen die individuele burgers, belangen- en pressiegroepen hebben om invloed uit te oefenen op politieke besluitvormingsprocessen.
 - de mogelijkheden noemen om invloed uit te oefenen op de besluitvorming op dit niveau.
- 4 kan aangeven welke rechten en plichten van toepassing zijn in school- en werksituatie en hoe zij hierbij zelf actief kunnen zijn
Daarbij kan hij:
 - een beschrijving geven van de rechten en plichten die hij heeft op school en in de klas.
 - aan de hand van concrete voorbeelden de mogelijkheden aangeven om actief te zijn als leerling uitgaande van deze rechten en plichten.
 - een beschrijving geven van de rechten en plichten van werknemers in arbeidssituaties.
 - met voorbeelden aangeven op welke wijze hij om kan gaan met botsende waarden in arbeidssituaties.

MM/K/6 Massamedia en informatievoorziening

De kandidaat kan

- 1 de betekenis van massamedia voor de samenleving herkennen en beschrijven.
Daarbij kan hij
 - onderscheid maken in verschillende soorten massamedia.
 - beschrijven welke functies de massamedia vervult in de samenleving.
 - voorbeelden herkennen/noemen van terreinen waarop massamedia een centrale rol speelt zoals democratische besluitvorming, cultuuroverdracht, vrijetijdsbesteding.
 - uitleggen welke gevolgen technologische ontwikkelingen op massamedia hebben.
- 2 factoren en ontwikkelingen herkennen en noemen, die van invloed zijn op inhoud en programmering van massamedia.
Daarbij kan hij:
 - herkennen/uitleggen wat het belang is van het recht van vrijheid van meningsuiting en van persvrijheid voor het functioneren van de massamedia.
 - herkennen welke invloed commerciële belangen kunnen hebben op de informatievoorziening, inhoud en programmering van de media.
- 3 informatie vergelijken die gegeven wordt door verschillende media.
Daarbij kan hij verschillen herkennen in onder andere:
 - doelgroep zoals sociale klasse en opleidingsniveau lezers.
 - inhoud, zoals aandacht voor human interest en beleidsontwikkelingen.
 - vorm.
 - identiteit.
- 4 nieuwsvoorziening kritisch beoordelen.
Daarbij kan hij:
 - uitleggen dat de nieuwsvoorziening in de media het resultaat is van selectieprocessen.
 - verschillende (vormen van) berichtgeving vergelijken met betrekking tot de vraag of deze meer of minder objectief (zijn) is.
- 5 beargumenteren in hoeverre er sprake is van beïnvloeding door massamedia.
Daarbij kan hij:
 - in voorbeelden de rol herkennen, die media kunnen vervullen bij beeldvorming waaronder vooroordelen en stereotypen, en bij de overdracht van waarden en normen.
 - met voorbeelden aangeven op welke manier de massamedia zijn eigen gedragswijzen en attitudes beïnvloedt.

MM/V/1 Analyse maatschappelijk vraagstuk

De kandidaat kan een maatschappelijk vraagstuk gerelateerd aan de exameneenheden analyseren door verbanden tussen de eindtermen te leggen en door de benaderingswijze van het vak Mens en Maatschappij erop toe te passen.

De kandidaat kan

- 1 aangeven waarom er sprake is van een maatschappelijk vraagstuk.
- 2 inventariseren welke sociaaleconomische en sociaal- culturele aspecten aan het vraagstuk verbonden zijn.
- 3 analyseren welke groeperingen en instellingen betrokken zijn bij het vraagstuk en welke waarden en normen ze hebben.
- 4 aangeven welke (tegengestelde) belangen de bij het vraagstuk betrokken groeperingen hebben en welke machtsmiddelen zij hebben om (binnen de gegeven sociaal economische structuur) voor hun belangen op te komen.
- 5 aangeven in welke mate er sprake is van ongelijkheid als het om het aanwenden van machtsmiddelen door betrokken groeperingen.
- 6 aangeven welke relatie er bestaat tussen de belangen van de betrokken groeperingen en hun maatschappelijke positie.
- 7 voorbeelden geven van het beleid van de overheid bij de aanpak van het maatschappelijk vraagstuk.
- 8 mogelijkheden noemen die de betrokken groeperingen hebben om invloed uit te oefenen op het politieke besluitvormingsproces en waarin deze groeperingen verschillen.
- 9 beschrijven welke rol massamedia vervullen ten aanzien van het vraagstuk.
- 10 met voorbeelden uit informatiebronnen over het vraagstuk verduidelijken welke waarden, normen, vooroordelen en stereotypen overgedragen worden.
- 11 een van de theorieën over de beïnvloeding van mensen door de media toepassen op gegeven informatiebronnen.
- 12 een gefundeerd eigen standpunt ten aanzien van het vraagstuk formuleren en daarbij het eigen standpunt relateren aan
 - de verworven kennis en inzichten uit kerndelen,
 - de verschillende visies van groeperingen en/of politieke partijen op oorzaken en aanpak van het vraagstuk,
 - de principes van democratie en rechtsstaat.

MM/V/2 Informatie- en onderzoeksvaardigheden

De kandidaat kan zelfstandig informatie verwerven, verwerken en verstrekken en een onderzoek verrichten in het kader van het sectorwerkstuk. Hierbij past de kandidaat de vaardigheden die aangeleerd zijn in MM/K/1 toe.

De kandidaat kan

- 1 In de voorbereidingsfase:
 - a onderwerp, doel en publiek van het sectorwerkstuk bepalen.
 - b relevante vragen formuleren, die hij met het sectorwerkstuk wil beantwoorden.

- 2 In de uitvoeringsfase:
 - a informatie verwerven uit schriftelijke, mondelinge en audiovisuele bronnen, mede met behulp van informatie- en communicatietechnologie
 - b uit deze informatiebronnen relevante inhoudselementen kiezen en deze passend ordenen en verwoorden
 - c strategieën hanteren, die op het bereiken van de benodigde lees-, schrijf- en luister-/kijkdoelen zijn afgestemd
- 3 In de afsluitingsfase:

de bewerkte informatie presenteren op een doel- en publiekgerichte wijze
- 4 In de evaluatiefase:
 - a reflecteren op het proces van het werken aan het sectorwerkstuk en het product: het sectorwerkstuk
 - b het belang aangeven van het gemaakte sectorwerkstuk voor vervolgstudie, toekomstige beroepspraktijk of algemene vorming.

MM/V3 Vaardigheden in samenhang

De kandidaat kan de vaardigheden uit het kerndeel in samenhang toepassen.

Bijlage 2 Hulpmiddelen

Basispakket

Het standaard basispakket bij alle centrale examens en commissie-examens bevat:

- schrijfmateriaal
- tekenpotlood
- blauw en rood kleurpotlood
- liniaal met millimeterverdeling
- passer
- geodriehoek
- gum
- rekenmachine,

Ook is het toegestaan om hulpmiddelen mee te brengen die geen relatie hebben met de exameneisen maar wel functioneel kunnen zijn, zoals: markeerstift, puntenslijper, leesliniaal (loep).

Woordenboek

Nederlands-Nederlands (eendelig)

óf

Nederlands-thuistaal van de kandidaat (eendelig).

Een digitaal woordenboek is *niet* toegestaan.

De hulpmiddelen van het basispakket zijn toegestaan bij alle examens. Zij zijn niet alle nodig.

Uitgebreide informatie over hulpmiddelen voor de centrale examens staat in de Regeling toegestane hulpmiddelen op de website van ETE, www.ete.cw.

Bijlage 3 Tips

Centraal examen

- Oude examens zijn geschikt om ervaring op te doen.
- Oude centrale examens zijn te vinden op de site van het ETE, www.ete.cw.

Commissie-examen

- bekijk de informatiefilm over het mondeling commissie-examen op de site:
<https://duo.nl/particulier/staatsexamen-vo/index.jsp>
NB Dit is wel hoe het in Nederland gaat, maar het geeft ook een goed beeld hoe het bij ons gaat.
- behalve kennis dient u de kennis ook te kunnen toepassen en inzicht te hebben in de bestudeerde kennis